



شورای عالی حوزه علمیه قم

مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران

معاونت پژوهش

«باز اندیشی اندیشه مرجئه و سکولاریسم»

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر محمودیان

محقق:

نجمه رضوی

بسم الله الرحمن الرحيم

چکیده

فرقه مرجئه مولود وقایع سیاسی قرن دوم هجری است زمانی که عده ای از قضاوت میان علی(علیه السلام) و عثمان کنار کشیدند و قضاوت در مورد آن ها را تا قیامت به تاخیر انداختند. این فرقه که در ابتدا با رویکردی کاملاً سیاسی تشکیل شد ، بعدها به ساختن مبانی کلامی برای خود مبادرت ورزید. در تفسیر ایمان به این مساله روی آورد که ایمان امری بسیط است و هیچ گناه کبیره ای انسان را از دایره ایمان خارج نمی کند و قضاوت در مورد ایمان افراد را باید تا قیامت به تاخیر انداخت. در مقابل سکولاریسم نیز مکتب فکری و سیاسی است که در قرن هفدهم میلادی به نحو جدی ظهور و بروز پیدا کرد. این مکتب با تاکید بر دنیا گرایی و اصالت بخشی به دنیا ، به جدایی دین از عرصه اجتماع و سیاست تاکید دارد، که پیامد آن افول دین و کنار گذاشتن آن از عرصه حیات اجتماعی و سیاسی انسان هاست. این مکتب دارای چندین مبنای مهم و اثر گذار است که عبارتند از : لیبرالیسم، اومانیسم، راسیونالیسم و ساینتیسم. دو تفکر ارجاء و سکولار در مبانی ، ریشه ها و پیامدها دارای اشتراکات جالبی هستند. هر دو در کنار زدن دین و مفاهیم دینی از عرصه سیاسی تاکید دارند . هر دو به انسان محوری و آزادی بی حد و حدود به عنوان مبانی خویش پای بند هستند. هر دو به عقلانیت انسان محور، که به عدم حقیقت ثابت و عدم درک واقعی و در نهایت به نسبی گروی منتج می شود، ملتزم هستند. پیامد هر دو تفکر که چه عامدانه و چه جاهلانه صورت پذیرد، افول دین و شریعت و کنار زدن آن از عرصه سیاسی و اجتماعی حیات بشری است.

کلید واژه ها: مرجئه، سکولاریسم، سیاست، ایمان، اومانیسم، لیبرالیسم، راسیونالیسم.

مقدمه

همگی انسان ها بر اساس فطرت پاک خویش به دنبال کسب خوبی ها و کمالات مطلق بوده و هستند و همواره نیز سخت تشنه فهم حقایق و کسب معرفتند. از این رو ، فطرت خدا جویشان آن ها را به پرستش و دینداری می کشاند. پرستش معبودی که عبادتش، هم آرامش فردی و هم رضایت معبود را به همراه دارد.

اما از سویی دیگر حرص و طمع و توجه به مادیات بعد دیگر وجود انسان هاست که در بعضی این قوه چنان رشد و نفوذ می یابد که دیگر ابعاد انسانی را هم تحت الشعاع خویش قرار می دهد. در واقع همین حرص و آز باعث می شود که روح فریبکاری و شیطانی در انسان ها زنده شده و برای کسب قدرت و ثروت و سلطنت به دیگر اقشار جامعه به اندیشه تراشی ، نظریه و مکتب و فرقه سازی روی بیاورد.

یکی از این نظریه ها که زمینه ساز انحرافات بسیاری شده است ، نظریه جدا کردن حوزه ی ایمان (دین) از حوزه اعمال (که یکی از این اعمال سیاست است) می باشد که در قالب نام هایی مثل مرجئه در تاریخ اسلام و سکولاریسم در تاریخ مسیحیت جلوه گر شده است.

خطر نفوذ چنین تفکراتی آنچنان جدی و شدید است که ائمه معصومین (علیهم السلام) همواره در مورد آن هشدار داده اند. به عنوان مثال جمیل بن درّاج و دیگران از امام صادق (علیه السلام) نقل کرده اند که فرمود: «در یاد دادن حدیث به فرزندان خود شتاب ورزید پیش از آنکه مرجئه در تعلیم آنان بر شما سبقت گیرند.»^۱ این اندیشه مرجئی که در ابتدا خاستگاه کاملاً سیاسی داشت بعدها

مبانی عقیدتی و کلامی نیز برای خود پیدا کرد. شباهت هایی که این تفکر با اندیشه سکولاریسم در غرب دارد قابل تامل است. از محور قرار دادن انسان (اومانیسم گرفته) تا رسیدن به اباحیگری (لیبرالیسم) و نسبی گرایی (عدم حقیقت واحد و فهم واحد) از جمله شباهت های جالب و تامل برانگیز این دو اندیشه است. با توجه به مطالب که گته شد این مقاله در پی آن است که به بازشناسی شباهت های این دو تفکر در مبانی و ریشه ها و عوامل بپردازد.

امید که این تحقیق زمینه ساز تحقیقات جامع تر و کامل تری در این زمینه باشد.

نجمه رضوی

مهر ۱۳۹۲

- ^{۳۱} علی اکبر رشاد، **دموکراسی قدسی**، تهران، موسسه فرهنگ و اندیشه معاصر، ۱۳۸۱، ص ۵۸.
- ^{۳۲} محمدعلی اسلامی نسب، **قرآن و سکولاریسم**، تهران، کانون اندیشه جوان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۵۱.
- ^{۳۳} حمید رضا شاکرین، همان، ص ۴۹.
- ^{۳۴} محمد حسن قدردان قراملکی، **قرآن و سکولاریسم**، تهران، سازمان انتشارات پژوهشکده فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۴، ص ۳۳.
- ^{۳۵} محمد حسین طباطبایی، **شیعه در اسلام**، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۸، ص ۴۴.
- ^{۳۶} ابو منصور، عبد القاهر بغدادی، **الفرق بین الفرق**، ترجمه محمد جواد مشکور، بی جا، اشراقی، ۱۳۸۵، ص ۴۲.
- ^{۳۷} محمد علی فروغی، **سیر حکمت در اروپا**، تهران، سنا، ۱۳۸۴، ج ۲، ص ۱۳۰.
- ^{۳۸} حسین عطوان، **مرجئه و جهمیه در خراسان عصر اموی**، ترجمه محمد رضا آذیر، مشهد، بنیاد پژوهش های اسلامی، ۱۳۸۰، ص ۱۳.
- ^{۳۹} علیرضا شجاعی زند، **سکولاریسم گوهر مکشوف غرب**، کیهان فرهنگی، شماره ۱۳۸، ص ۳۶.
- ^{۴۰} عبدالله جوادی آملی، همان، صص ۱۷۰-۱۷۶.
- ^{۴۱} ابوالفرج اصفهانی، **الاغانی**، قاهره، دارالکتب، بی تا، ج ۷، ص ۲۷۵.
- ^{۴۲} همان جا.
- ^{۴۳} محمد تقی مصباح یزدی، **آموزش فلسفه**، تهران، تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶، ص ۵۰.
- ^{۴۴} اطلبو العلم ولو بالصین
- ^{۴۵} رک. محمدبن یعقوب کلینی، **اصول کافی**، تهران، اسلامی، ۱۳۶۹، باب علم / محمد محمدی نیک ری شهری، میزان الحکمه، باب علم
- ^{۴۶} محمد باقر مجلسی، **احتجاجات**، تهران، اسلامی، ۱۳۷۹، کل کتاب.
- ^{۴۷} محمد حسن قدردان قراملکی، همان کتاب به نقل از فرهنگ علوم اجتماعی، جولیس کولب و ویلیام ل، صص ۹-۱۰.
- ^{۴۸} همان، ص ۸۰.
- ^{۴۹} حمید رضا شاکرین، **سکولاریسم**، ص ۵۷.
- ^{۵۰} رسول جعفریان، **مقالات تاریخی؛ مرجئه، تاریخ و اندیشه**، ص ۶۵.
- ^{۵۱} محمد تقی مصباح یزدی، به نقل از خبرگزاری ایکن، شعبه قم، ۳۱ مرداد ۹۰، www.ikna.com.
- ^{۵۲} ابوالفرج اصفهانی، **الاغانی**، محمدحسن مشایخ فریدنی، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۶۸، ج ۱، ص ۴۲۱.
- ^{۵۳} علی اصغر حلبی، **تاریخ علم کلام**، تهران، اساطیر، ۱۳۷۸، ص ۱۰۵.
- ^{۵۴} علی رضا، صابری یزدی، **الحکم الزاهره**، محمد رضا، انصاری محلاتی، قم، تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵، ص ۲۷۶.
- ^{۵۵} پژوهشکده تحقیقات اسلامی، **فرهنگ شیعه**، قم، زمزم هدایت، ۱۳۷۰، ص ۵۵.
- ^{۵۶} سید حسین میرنور الهی، **مقاله فرقه مرجئه**، سایت تبیان، شهریور ۹۰.
- ^{۵۷} عبدالله جوادی آملی، **نسبت دین و دنیا**، ص ۱۷۴.
- ^{۵۸} ابوالفرج اصفهانی، **الاغانی**، ص ۲۷۵.
- ^{۵۹} احمد راهدار، مقاله **"رویکرد تاریخی به زمینه های پیدایش سکولاریسم"**، مجله زمانه، تیر و خرداد ۹۱، شماره ۲۵ و ۲۶، صص ۱۰-۱۳.
- ^{۶۰} حسن یوسفیان، **کلام جدید**، تهران، سمت، ۱۳۹۰، ص ۳۱۳.
- ^{۶۱} محمد جواد رودگر، **ریشه های پیدایش و گسترش سکولاریسم**، مجله رواق اندیشه، قم، اردیبهشت ۱۳۸۳، صص ۲۲-۳۶.
- ^{۶۲} مهدی پیشوایی، **سیره پیشوایان**، قم، هاجر، ۱۳۸۰، ص ۶۵.
- ^{۶۳} علی غلامی دهقی، **مرجئه؛ علل و عوامل گرایش به آن**، تهران، شماره ۱۲۹، شهریور ۱۳۷۸، صص ۱۰۱-۱۲۲.
- ^{۶۴} علی اکبر رشاد، **دموکراسی قدسی**، ص ۲۲.
- ^{۶۵} مایکل پطرسون، **عقل و اعتقاد دینی**، مترجمان احمد نراقی و ابراهیم سلطانی، تهران، طرح نو، ۱۳۷۷، ص ۶۸.

- ^{۶۶} علامه سید مرتضی عسگری: **معالم المدرستین**، قم، کلیه اصول الدین و المجمع العلمی الاسلامی، چاپ ششم، ۱۴۱۶ ق (۱۹۹۶ م)، ج ۲، ص ۵۷.
- ^{۶۷} محمدتقی دیاری، **پژوهشی در باب اسرائیلیات در تفاسیر قرآن**، تهران، دفتر پژوهش و نشر سهروردی، چاپ اول، ۱۳۷۹ ش، مجموع کتاب.
- ^{۶۸} مصطفی جمالی، "مقاله سکولاریسم در دنیای غرب" از سایت www.bashgah.net
- ^{۶۹} محمد مسجد جامعی، **زمینه های تفکر سیاسی در اسلام در قلمرو تشیع و تسنن**، تهران، الهدی، ۱۳۶۹، ص ۲۰۹-۲۱۰.
- ^{۷۰} شیخ صدوق، **ثواب الاعمال**، محمد رضا، انصاری محلاتی، قم، نسیم کوثر، ۱۳۸۲، ص ۴۰۳.
- ^{۷۱} علی رضا، صابری یزدی، **الحکم الزاهره**، محمد رضا، انصاری محلاتی، قم، تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵، ص ۲۷۶.
- ^{۷۲} محمدکلینی، **اصول کافی**، ترجمه جواد مصطفوی، ج ۴، ص ۱۳۵.
- ^{۷۳} احمد راهدار "رویکرد تاریخی به زمینه های پیدایش سکولاریسم" صص ۱۰-۱۱.
- ^{۷۴} سید هادی موسوی نقادی، **عقل سیاسی اهل سنت**، کتاب ماه علوم اجتماعی، مرداد و شهریور ۱۳۹۱، شماره ۵۳ و ۵۴، صص ۹۸-۱۰۰.
- ^{۷۵} کاظم موسوی بروجردی، **دایره المعارف بزرگ اسلامی**، تهران، مرکز نشر دایره المعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۸۵، ج ۱۰، ص ۲۵۴.
- ^{۷۶} مصطفی جمالی، **سکولاریسم در دنیای غرب**، ص ۵۷.

فهرست منابع و مآخذ

*قرآن کریم

۱. ابن اثیر ، **النهايه في غريب الحديث والاثر**، بی جا، بی نا، بی تا .
۲. ابن منظور ، محمد ابن مکرم ، **لسان العرب**، بیروت، دارصادر ، ۱۴۱۴ ق.
۳. اسلامی نسب محمد علی ، **قرآن و سکولاریسم** ، تهران، کانون اندیشه جوان، ۱۳۸۷.
۴. اصفهانی ابوالفرج ، **الاجانی**، قاهره ، دارالکتب، بی تا.
۵. انوری حسن ، **فرهنگ سخن**، تهران، سخن ، ۱۳۸۱.
۶. باطنی محمد رضا و دیگران، **فرهنگ انگلیسی به فارسی معاصر پویا**، تهران ، فرهنگ معاصر ، ۱۳۸۵.
۷. بغدادی ابومنصور عبدالقاهر بن طاهر بن محمد ، **الفرق بین الفرق**، بیروت ، دارالجيل، ۱۴۰۸ ق.
۸. _____ ، **الملل و النحل**، بیروت، دار المشرق، ۱۹۹۲ م.
۹. برنجکار رضا ، **آشنایی با فرق و مذاهب اسلامی**، قم، هاجر، ۱۳۸۱.
۱۰. بیات عبدالرسول و دیگران، **فرهنگ واژه ها**، قم، اندیشه و فرهنگ دینی، ۱۳۸۶.
۱۱. پژوهشکده تحقیقات اسلامی ، **فرهنگ شیعه**، قم ، زمزم هدایت، ۱۳۸۵.
۱۲. پطرسون مایکل، **عقل و اعتقاد دینی**، مترجمان احمد نراقی و ابراهیم سلطانی ، تهران، طرح نو، ۱۳۷۷.
۱۳. پیشوایی، مهدی ، **سیره پیشوایان**، قم ، هاجر ، ۱۳۸۰.
۱۴. جعفریان رسول ، **مقالات تاریخی؛ مرجئه ؛ تاریخ و اندیشه**، قم ، دلیل ما، ۱۳۸۱.
۱۵. جوادی آملی عبد الله ، **نسبت دین و دنیا** ، به کوشش علیرضا غنی ، قم ، مرکز نشر اسراء ، ۱۳۸۱.
۱۶. جمالی، مصطفی "مقاله سکولاریسم در دنیای غرب" از سایت www.bashgah.net
۱۷. علی اصغر حلبی ، **تاریخ علم کلام**، تهران، اساطیر، ۱۳۷۸.

۱۸. خسروی حسینی ، سیدغلامرضا ، ترجمه و تحقیق الفاظ قرآن، تهران ، مرتضوی ، ۱۳۷۵.
۱۹. دیاری، محمدتقی پژوهشی در باب اسرائیلیات در تفاسیر قرآن ، تهران ، دفتر پژوهش و نشر سهروردی ، چاپ اول ، ۱۳۷۹ ش .
۲۰. راهدار، احمد ، مقاله "رویکرد تاریخی به زمینه های پیدایش سکولاریسم" ، مجله زمانه، تیر و خرداد ۹۱، شماره ۲۵ و ۲۶.
۲۱. رشاد، علی اکبر ، دموکراسی قدسی، تهران، موسسه فرهنگ و اندیشه معاصر ، ۱۳۸۱.
۲۲. رودگر، محمد جواد ، ریشه های پیدایش و گسترش سکولاریسم ، مجله رواق اندیشه ، قم ، اردیبهشت ۱۳۸۳.
۲۳. شاکرین، حمید رضا ، سکولاریسم ، تهران ، کانون اندیشه جوان ، ۱۳۸۷.
۲۴. شجاعی زند.علیرضا ، سکولاریسم گوهر مکشوف غرب، کیهان فرهنگی ، شماره ۱۳۸.
۲۵. شهرستانی ،عبد الکريم ، الملل و النحل ، بیروت ، الرشيف الرضى، ۱۳۶۴.
۲۶. شيخ صدوق، ثواب الاعمال، محمد رضا، انصاری محلاتی ، قم ، نسیم کوثر ، ۱۳۸۲.
۲۷. صابری، حسین ، تاریخ فرق اسلامی ، تهران، سمت، ۱۳۸۷.
۲۸. صابری یزدی، علی رضا ، الحکم الزاهره، محمد رضا، انصاری محلاتی، قم ، تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵.
۲۹. طباطبایی، محمد حسین ، شیعه در اسلام، قم ، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۸.
۳۰. عسگری، سید مرتضی: معالم المدرستین ، قم ، کلیه اصول الدین و المجمع العلمی الاسلامی ، چاپ ششم ، ۱۴۱۶ ق (۱۹۹۶ م).
۳۱. عطوان، حسین ، مرجئه وجهمیه در خراسان عصر اموی ، حمید رضا آژیر، مشهد ، بنیاد پژوهشهای اسلامی ، ۱۳۸۰.
۳۲. غلامی دهقی، علی، مرجئه ؛ علل وعوامل گرایش به آن، تهران، شماره ۱۲۹، شهریور ۱۳۷۸.
۳۳. فراهیدی، خلیل ابن احمد ، العین ، قم ، هجرت، ۱۴۱۰ ق.
۳۴. فروغی، محمد علی، سیر حکمت در اروپا، تهران، سنا، ۱۳۸۴.

-
۳۵. قدردان قراملکی، محمد حسن ، قرآن و سکولاریسم ، تهران ، سازمان انتشارات پژوهشکده فرهنگ و اندیشه اسلامی ، ۱۳۸۴.
۳۶. کلینی، محمد بن یعقوب ، اصول کافی ، تهران ، اسلامیه، ۱۳۶۹.
۳۷. مادلونگ، ویلفرد ، فرقه های اسلامی ، ابوالقاسم سری، اساطیر ، ۱۳۸۱.
۳۸. مجلسی، محمد باقر ، احتجاجات ، تهران ، اسلامیه ، ۱۳۷۹.
۳۹. مسجد جامعی ، محمد زمینه های تفکر سیاسی در اسلام در قلمرو تشیع و تسنن، تهران، الهدی، ۱۳۶۹.
۴۰. مشکور، محمد جواد، فرهنگ فرق اسلامی، مشهد، آستان قدس، ۱۳۷۲.
۴۱. مصباح یزدی، محمد تقی ، آموزش فلسفه، تهران، تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶.
۴۲. مریجی، شمس الله ، سکولاریسم و عوامل شکل گیری آن در ایران ، قم، موسسه اندیشه و پژوهشی امام خمینی ، ۱۳۸۲
۴۳. مفتخری، حسین ، مقاله مرجئه و نو مسلمانان، www.aftab.com
۴۴. موسوی بروجردی ، کاظم ، دایره المعارف بزرگ اسلامی ، تهران، مرکز نشر دایره المعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۸۵.
۴۵. موسوی نقادی، سید هادی ، مقاله عقل سیاسی اهل سنت ، کتاب ماه علوم اجتماعی ، مرداد و شهریور ۱۳۹۱، شماره ۵۳ و ۵۴.
۴۶. میرنور الهی، سید حسین، مقاله فرقه مرجئه، سایت تبیان، شهریور ۹۰.
۴۷. مهیار، رضا، فرهنگ ابجدی، بی جا، بی نا، بی تا.
۴۸. ناس، جان ، تاریخ جامع ادیان، علی اصغر حکمت، تهران، ۱۳۸۶.
۴۹. نصری، عبد الله ، انتظار بشر از دین ، تهران، موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، ۱۳۸۳.
۵۰. یوسفیان، حسن ، کلام جدید ، تهران ، سمت ، ۱۳۹۰.
۵۱. www.ikna.com
۵۲. www.noorlib.com
۵۳. www.noormags.com